

MIMOŘÁDNÝ LIDOVÝ SOUD MORAVSKÁ OSTRAVA A PROJEVY ANTISEMITISMU V JEHO SPISECH

Mečislav Borák

In: *Poválečná justice a národní podoby antisemitismu. Postih provinění vůči Židům před soudy a komisemi ONV v českých zemích v letech 1945-1948 a v některých zemích střední Evropy.* (Sborník příspěvků). Praha–Opava, Ústav pro soudobé dějiny Akademie věd ČR a Slezský ústav Slezského zemského muzea 2002, s. 52-78.

Ve svém příspěvku chci podat stručnou charakteristiku činnosti Mimořádného lidového soudu (dále jen MLS) Moravská Ostrava v letech 1945–1948 a pokusím se zjistit, jaké místo v ní zaujímaly případy, zabývající se postihem projevů antisemitismu a židovskou problematikou.

První kroky ke zřízení MLS v Ostravě¹ byly učiněny v červnu 1945, kdy pro něj byla vyhlédnuta zasedací síň Nové radnice, bylo vybaveno vyšetřovací oddělení soudu a Národní bezpečnostní stráž byla pověřena shromažďováním materiálu o obviněných. Všechny čtyři místní politické strany (strana sociálně demokratická, národně socialistická, lidová a komunistická) navrhly své kandidáty na přísedící soudu, převážně z řad bývalých vězňů koncentračních táborů. Soud byl definitivně ustaven rozhodnutím prezidenta republiky z 10. srpna 1945. Jeho předsedou byl jmenován dosavadní prezident krajského soudu Adolf Markl, před válkou dlouholetý starosta města Chustu na Podkarpatské Rusi. Jeho náměstkem se stal Augustin Prostějovský, členy soudu byli jmenováni soudní radové K. Pavloušek, L. Škorpil, V. Pastor a J. Kupka. K veřejným žalobcům patřili V. Bosák, K. Wildmann, V. Bartovský, V. Opěla a F. Horyl. Vláda jmenovala pro ostravský soud 52 soudců z lidu, mezi nimi též dvě ženy, kteří složili 15. září zákonem předepsaný slib. Při této příležitosti předseda soudu A. Markl zdůraznil, že úkolem soudců „*nebude mstít se za spáchaná zvěrstva německých vetřelců, nýbrž soudit po právu. Nebudou soudit těžké viny, které spáchala německá mašinérie jako kolektiv, nýbrž vinu každého jednotlivce. Budou soudit tvrdě, avšak spravedlivě.*“²

¹ Veškeré další údaje o činnosti Mimořádného lidového soudu v Ostravě podle BORÁK, M.: *Spravedlnost podle dekretu. Retribuční soudnictví v ČSR a Mimořádný lidový soud v Ostravě (1945–1948)*. Ostrava 1998.

² *Soudci z lidu složili slib*. Nová svoboda, 16. 9. 1945.

Kompetence MLS Moravská Ostrava zasahovala území poválečných správních okresů Moravská Ostrava, Český Těšín, Fryštát a Místek (s výjimkou soudního okresu Frenštát pod Radhoštěm), což zhruba odpovídá území nedávno zrušených okresů Karviná, Frýdek-Místek a Ostrava (samozřejmě s přihlédnutím k dnešnímu nárůstu území města Ostravy). Veřejný žalobce podal první návrhy na zahájení soudního řízení 11. září 1945, první přelíčení se konalo 26. září 1945. Do 3. května 1947, kdy končila působnost lidového soudnictví v ČSR, bylo před soudem projednáno 1743 žalob (z toho 173 žalob v roce 1945, 1245 v roce 1946 a 325 v roce 1947). Po obnovení lidových soudů projednal ostravský soud v době od 6. dubna do 31. prosince 1948 jen 166 dalších případů, z čehož je zřejmé, že ani v Ostravě pokus komunistů o uplatnění třídních přístupů v retribučním soudnictví nesplnil očekávání.

Archivně doložená rozhodnutí mimořádného lidového soudu v Ostravě se týkají celkem 1932 osob. Jen 187 z nich prošlo soudním řízením bez hlavního líčení a výroku o vině, protože na návrh veřejného žalobce bylo řízení vůči nim zrušeno, přerušeno či zastaveno, většinou pro předčasný odsun obžalovaného, úmrtí, útěk z vazby aj. Ostatních 1745 obžalovaných bylo souzeno, z toho 267 osob v nepřítomnosti pro soudem nezjištěné místo pobytu. Soud vynesl 41 rozsudků trestu smrti (vykonán byl ve 37 případech), 43 doživotních trestů žaláře a 1289 různě dlouhých trestů žaláře v celkové výši 11 249 let vězení, nejčastěji v délce 5 let odnětí svobody. Celkem 306 obžalovaných bylo soudem osvobozeno, v 66 případech byl obžalovaný uznán vinným, ale vzhledem k polehčujícím okolnostech upustil soud od potrestání.

V rozhodnutích soudu lze vysledovat jistý vývoj, většinou ve prospěch obžalovaných. Retribuční předpisy umožňovaly volnější výklad, takže v soudní praxi docházelo k tomu, že za stejné provinění mohl být vynesen různě přísný trest. Nejtvrďší rozsudky byly vynášeny v prvních měsících činnosti soudu, nejmírnější po obnovení soudu v roce 1948. Svou roli zde sehrával rostoucí časový odstup od událostí i vývoj názorů na trestnost některých činů v závislosti na jejich hodnocení Mezinárodním vojenským tribunálem.

K charakteristickým rysům retribučního soudnictví patřilo, že u naprosté většiny oznámených trestných činů nikdy nedošlo k zahájení trestního řízení, neboť oznámení byla většinou falešná, vedená ziskuchtivostí či snahou o vyřízení osobních účtů. Prokázal se i konjunkturální charakter mnoha kolektivních udání, zvláště odborových orgánů a závodních rad, jež mnohdy připustila dělnickou mstu vůči náročným nadřízeným,

podobně jako oznámení společenských a politických organizací z místa bydliště obviněných, jež byla mnohdy vedena zcela osobními motivy členů výboru. Na řadě příkladů lze doložit existující libovůli či svévoli bezpečnostních a soudních orgánů rozhodujících o započtení doby strávené v internační a zajišťovací vazbě do výkonu trestu odnětí svobody. Stále častěji bylo zneužíváno politických vlivů, což se v soudní praxi objevovalo spíše nepřímou v postojích soudců z lidu. Poměrně časté bylo též omezování důkazů obhajoby, např. nepřipouštění navržených svědků, jak to umožňovaly retribuční předpisy. Projednávání jednotlivých případů před soudem bylo totiž časově omezeno natolik, že to lidové soudy výrazně přibližovalo instituci stanných soudů minulosti.

Z celkového počtu 1932 obžalovaných bylo 1672 mužů (86,5 %) a 260 žen (13,5 %). Průměrný věk obžalovaných v době zavedení retribučního dekretu v roce 1945 dosahoval 43 let, shodně u mužů i u žen. Nejstarší obžalovaný měl 81 let, nejmladší měl 18 let. Většina obžalovaných, 1204 osoby, se narodila v obvodu působnosti soudu, z Německa pocházelo jen 58 osob a z Rakouska 33 osob. Naprostá většina obžalovaných bydlela za války na Ostravsku – celkem 1885 osob, tj. 97,5 %, z toho v protektorátní části Ostravska žilo 1090 osob a v částech přiřčených k Německé říši (Sudety, Hlučínsko, Těšínsko) 795 osob. Rozdílná podoba nacistické okupační politiky v obou částech regionu ovlivňovala i charakter některých činů, klasifikovaných po válce retribučním dekretem jako trestné činy. Soud ne vždy k těmto zvláštnostem historického vývoje přihlížel, což platilo především o málo citlivém rozlišování důsledků nacistické národnostní politiky na Těšínsku. Zatímco v protektorátu mohl být příklon k německví ve většině případů pokládán za národní zradu a podporu nacismu, vynucený souhlas se zápisem do tzv. německé volkslisty na Těšínsku byl většinou jen pokusem o existenční záchranu v podmínkách nacistického totalitního režimu, ostře perzekučně zaměřeného vůči všem neněmeckým projevům. Problematika německé volkslisty se ostravského soudu jako jediného v republice velmi úzce dotýkala, neboť téměř třetinu všech souzených tvořili právě volkslistáři, tedy osoby zapsané do německého národního soupisu, jaký byl okupanty zaveden na k Říši včleněných východních územích bývalého Polska, k němuž rok před válkou připadlo i Těšínsko. Samo přijetí volkslisty nebylo trestné, před soud se případy volkslistářů dostaly jen v souvislosti s jinými činy trestnými podle retribučního dekretu.

Podle národnosti bylo mezi obžalovanými u ostravského soudu 1017 Němců (t. 52,6 %), 831 Čechů (43 %), 65 Poláků (3,4 %) a 10 Slováků, ostatní národnosti byly procentuálně zanedbatelné. Přesné určení národnosti a státní příslušnosti obžalovaného bylo pro některá soudní rozhodnutí zcela nezbytné, např. při odsunu Němců, při dokazování některých trestných činů, při posuzování žádostí o zmírnění trestu atd. Zatímco u obžalovaných z protektorátní části Ostravska nečinilo stanovení národnosti žádných větších potíží, u obžalovaných z území včleněného do Říše to bylo velmi problematické, někdy dokonce téměř nemožné.

Podle charakteru spáchaných trestných činů lze mezi delikventy rozlišit několik skupin, jež se odlišovaly i svým postavením ve struktuře protektorátní či říšskoněmecké společnosti. U Němců byla nejpočetnější skupina funkcionářů nejrůznějších nacistických organizací, jejichž činnost soud posuzoval jako podporu nacismu. Šlo především o nižší funkcionáře NSDAP, zejména o blockleitry a jejich pomocníky, podobně jako o blockwaltry v DAF či NSV a činovníky dalších organizací, např. NSF, HJ, BDO. Činovníctví v SdP obvykle splývalo s pozdější angažovaností v jiných nacistických organizacích.

Další skupinu německých delikventů tvořili členové organizací, u nichž bylo podle dekretu trestné již pouhé členství. Nejmasovější takovou organizací byly SA, jež Norimberský tribunál nezařadil mezi zločinecké organizace, což později začalo ovlivňovat i postoje retribučních soudů. Ohledně členství v SS většinou nevznikalo sporů, i když soudy někdy málo rozlišovaly jednotlivé složky SS a jejich nebezpečnost. Poměrně přísně bylo postihováno i členství v řídičském a leteckém svazu NSKK a NSFK.

Většina příslušníků nacistické bezpečnostní služby SD a gestapa sice koncem války včas unikla do zahraničí, některé z nich se však podařilo dopadnout či byli Spojenci předáni k potrestání. I když se retribuční dekret o jejich postihu nezmiňoval, šlo je obvykle potrestat za členství v SS, podporu nacismu a většinou i za přímo doložitelné zločiny, jichž se dopustili proti konkrétním osobám či majetku. Uložené tresty proto patřily k nejpřísnějším.

Poněkud mírnější byl přístup soudu k dalším příslušníkům nacistického bezpečnostního aparátu z řad bezpečnostní a pořádkové policie. Příslušníci kriminální policie a četnictva byli trestáni jen v případech prokazatelných zločinů, jichž však zvláště němečtí četníci na Těšínsku spáchali celou řadu. Před soud se dostala i otázka pomocné četnické stráže landwache a organizace nacistické domobrany, stejně jako dozorců z

četných poboček zajateckých a internačních táborů, rozmístěných zvláště na průmyslovém Karvinsku.

Souzeni byli též význační úředníci nacistické správy, kteří pomáhali prosazovat a upevňovat nacistický režim. Šlo nejen o představitele státního aparátu, ale i o zástupce nejrůznějších složek národního hospodářství a služeb, komisařské správce, vedoucí podniků nebo mistry, kteří se dopouštěli týrání a šikanování dělníků, aby je v zájmu válečného hospodářství Říše donutili k vyššímu pracovnímu výkonu.

Specifickou skupinu představovali členové ozbrojených oddílů a bojůvek nejrůznějšího druhu, v obvodu ostravského soudu především bojůvek německých a polských. Patřili sem ordneři SdP a její pořadatelská služba FS, stejně jako oddíly Sudetoněmeckého freikorpsu. Na Těšínsku aktivně působily oddíly bojových a sabotážních organizací KO (Kampf-Organisation) a SO (Sabotage-Organisation), ale jejich příslušníci nebyli pro tuto činnost až na výjimky vůbec souzeni. Stejně rozpačitý byl i postoj soudu k příslušníkům polských ozbrojených oddílů, jež v letech 1938–1939 vystupovaly proti Československu.

Nejčastějším deliktem Čechů bylo udavačství, ať již s následky pro udanou osobu či bez nich. Rozbor fenoménu udavačství upozornil na jeho sociálně psychologické kořeny, jež prorůstaly mikroklimatem rodiny, domu či ulice, zaměstnání a hospody. Na udavačství se však ve 27 % případů souzených u lidového soudu v Ostravě podíleli též Němci, kteří na rozdíl od Čechů měli mnohem více přímých možností k vyřizování osobních účtů, než jakou jim skýtalo udání. Četní němečtí udavači koncem války z Ostravy odešli, takže se na rozdíl od Čechů neobjevili před soudem. Srovnání statistických údajů o počtu českých a německých obyvatel v obvodu ostravského soudu s počtem souzených českých a německých udavačů potvrzuje, že tradované podobenství o Češích jako o „národu udavačů“ není zcela na místě. Bývalo pravidlem, že českým udavačům, podobně jako českým fašistům, vyměřoval soud vyšší tresty, než aktivním německým nacistům. Někdy byla výše trestu vzhledem k provinění až zarážející, což se týkalo zvláště případů souzených v nepřítomnosti obžalovaného. Přísnost vůči udavačům však nesporně patřila k cítění doby.

Tomu odpovídalo i rozložení nejvyšších trestů – z celkem 41 vynesných trestů smrti se Němců týkalo 22 rozsudků a mezi 43 odsouzenými k trestu doživotí bylo 20 Němců. Výše trestu odnětí svobody závisela na řadě okolností. Rozborem případů s jediným žalobním důvodem se podařilo zjistit, že průměrný trest za členství v SA byl 5,4

roku, za členství v SS 12,1 roku, za členství v NSKK 4,3 roku, u funkcionářů NSDAP 7,2 roku atp.

Podle soudních spisů byly odsunuty či předány k odsunu do Německa celkem 382 osoby, vůči nimž bylo zahájeno trestní řízení. Celkový počet odsunutých byl ovšem ve skutečnosti vyšší, neboť ne vždy se soud o odsunu dověděl. Z uvedeného počtu bylo 178 osob odsunuto ještě před přelíčením; z toho u 140 osob bylo řízení zastaveno a k hlavnímu líčení u nich vůbec nedošlo, u 38 osob se líčení i s vynesáním rozsudku sice konalo, ale v jejich nepřítomnosti, neboť odsun byl již proveden. Z celkem 198 osob odsouzených k trestům na svobodě (včetně trestů doživotního žaláře) jich bylo 173 kvůli odsunu amnestováno a propuštěno z vězení předčasně, pouze 25 odsouzených si ještě před odsunem odpykalo trest v plné výši.

Ze statistického srovnání je zřejmé, že rozhodnutí o odsunu Němců způsobilo určité zvýhodnění německých delikventů vůči ostatním. I když výroky soudu, hlavně v počátcích jeho činnosti, byly vůči nim dosti přísné, zvýhodňovala je možnost vyhnout se odsunem přelíčení a tím i potrestání, stejně jako možnost podstatného zkrácení trestu. Téměř polovina odsunutých delikventů nebyla vůbec souzena, stanovený trest si z nich v úplnosti odpykalo jen necelých 7 %, navíc šlo jen o tresty nižších sazeb. I když připočteme k oněm 25 delikventům ještě 85 Němců, kteří si odpykali celý trest proto, že z různých důvodů nebyli zařazeni k odsunu, zjistíme, že tvořili celkem jen 10,8 % všech Němců stíhaných MLS, zatímco u Čechů tvořili delikventi s plně odpykaným trestem 15,4 %.

Pro charakteristiku hlavních rysů a výsledků činnosti MLS Moravská Ostrava by uvedené údaje snad mohly postačit. Nyní se pokusíme zjistit, nakolik se v tomto celkovém obrazu ostravského soudu objevovaly případy postihující projevy antisemitismu a všechny ostatní případy, jež nějak souvisely s židovskou problematikou.

Tzv. velký retribuční dekret prezidenta republiky, závazný pro činnost mimořádných lidových soudů, se perzekuce židů přímo dotýkal pouze v jediném ze svých ustanovení, a sice v § 10., který ukládal trest od pěti do deseti let těžkého žaláře tomu, „*kdo v době zvýšeného ohrožení republiky zneužil tísně, způsobené národní, politickou či rasovou perzekucí, aby se obohatil na úkor státu, právnícké či fyzické osoby*“. Zločiny spáchané na židech šlo však trestat podle většiny ostatních ustanovení dekretu, např. projevy rasismu či antisemitismu jako součást podpory nacistického hnutí podle §

3., židovské deportace šlo posuzovat jako zločin veřejného násilí loupeží lidí, veřejného nakládání s člověkem jako s otrokem, bezprávného omezování osobní svobody člověka nebo loupeže dětí podle § 5., kam patřil i zločin vraždy, zabití, těžkého ublížení na těle a vydírání. Podle § 6. šlo postihnout nařizování nucené či povinné práce ve prospěch Německa, podle § 7. se trestalo zavinění ztráty svobody obyvatele republiky, ať již s následky či bez nich. Podle § 8. byly trestné zločiny proti majetku, kam patřila nejen krádež, loupež, poškození či zpronevěra majetku, ale též např. zhárství, což mohlo být frekventovaným bodem žalob vzhledem ke stovkám vypálených synagog a jiných židovských objektů. V § 9. se trestala i veškerá úřední usnesení a správní rozhodnutí vedoucí ke ztrátě jmění fyzických i právnických osob, § 11. trestal udavače.

Zákon tedy skýtal celou škálu možností k postihu pachatelů, kteří se dopustili perzekuce židů. Dosavadní výsledky výzkumu však naznačují, že MLS Ostrava těchto možností náležitě nevyužíval. Na první pohled překvapuje velmi nízký počet soudních případů, v nichž se židovská problematika vůbec objevovala – bylo jich jen 60 a tvořily jen něco málo přes 3 % z celkového počtu projednávaných případů. Tento fakt zaráží tím více, že ostravský soud působil v oblasti, před válkou známé velmi početnou židovskou pospolitostí. Po Praze a Brnu byla totiž ostravská židovská obec třetím největším centrem židů v českých zemích, žilo jich tu zhruba 10 tisíc. Za války jich na 8 tisíc zahynulo a většina z těch asi 500 osob, jež se po válce vrátily domů, vzápětí odešla do emigrace.³

Po naprosté většině židovských rodin tak nezůstal naživu žádný potomek, který by mohl vznést žalobu za utrpená příkoří či ztrátu majetku; v méně četných případech žili příbuzní obětí v daleké emigraci, takže se o možnosti soudního řízení vůbec nedozvěděli. Ovšem ani přeživší z onoho nepatrného zbytku židů, který po válce zůstal na Ostravsku, až na výjimky žádné žaloby nepodávali, i když je nepochybné, že každý z nich byl perzekuci vystaven. V jejich případech patrně nešlo najít a konkrétně určit viníky utrpení, strůjce a realizátory perzekučních aktů či pachatele zločinů, jež by bylo možno adresně obvinít a postavit před soud. A nebylo tomu tak jen proto, že většina úředníků gestapa a dalších složek okupačního aparátu před koncem války z českých zemí uprchla. Významnou roli sehrávala též okolnost, že organizátoři židovských deportací a dalších perzekucí zůstávali až na nečetné výjimky v anonymitě, skryti ve stínu svých úředních funkcí, takže je oběti perzekucí osobně ani jménem vůbec neznaly.

³ Blíže viz BORÁK, M.: *Změny v postavení židovské městské komunity v Ostravě (1938–1945)*. In: Česko-slovenská historická ročenka 2001. Brno 2001, s. 115-121.

Před soud se proto obvykle dostávaly spíše jen drobnější kauzy spojené s nucenou arizací židovského majetku, s násilnými akcemi českých fašistů, s některými udavačskými aférami apod. Při zjišťování, jak se tato problematika promítala v soudních rozhodnutích, jsme vycházeli z rozboru agendy všech dochovaných spisů MLS Moravská Ostrava.⁴ Uvedeme některé konkrétní příklady, jež jsme se pokusili rozčlenit do několika vzájemně souvisejících skupin.

Arizaci židovského majetku posuzoval soud značně rozdílně. Někdy ji chápal jako zneužití tísně, jindy jako podporu nacismu; často ji do obžaloby vůbec nezahrnul, i když o ní pojednával. V případech, kdy se jednalo o jeden z více bodů obžaloby lze jen obtížně rozhodnout, nakolik ovlivnil výši rozsudku. Např. ve zdůvodnění rozsudku nad Karlem Ladkem,⁵ bývalým německým továrníkem z Frýdku, je uvedeno: „...asi v roce 1940 zneužil tísně způsobené rasovou perzekucí, aby se obohatil na úkor majetníka továrny Jiřího Lembergra a Marie Lembergrové, zmocniv se značné částky majetku jmenovaných.“ Jako arizátor na sebe převedl jejich továrnu v Místku i podnik bratří Neumannů ve Frýdku a ze získaných prostředků uhradil své dluhy. I když byl za plat 3000-4500 K měsíčně též komisařským vedoucím firmy Collo v Místku, likérky a konzervárny z majetku žida Löweho, soud mu to nepřičítal k tíži, stejně jako v rozsudku nezmínil, že Ladek už v létě 1939 z pověření místního štábu NSDAP a okresního hejtmána sepisoval a zajišťoval židovský majetek v Místku. Od vládního komisaře Chwostka obdržel seznam židovských vlastníků, postupně je obcházel, odhadoval hodnotu jejich majetku a svá zjištění hlásil gestapu. Z likérky, kterou za své služby získal, pak na oplátku dodával místním úředníkům lihoviny. Vyšetřující soudce pečlivě zjišťoval, zda se Ladek nedopustil zločinu podle §§ 8 a 10 retribučního zákona, „pokud se týká nabytí židovského majetku“. Nechal si proto vyhotovit znalecký posudek od revizora Severočeské důvěrnické společnosti F. Turka z Prahy, jehož zjištění se dostala i do zdůvodnění rozsudku.⁶ Ladek byl odsouzen na doživotí, výši trestu však ovlivnily spíše jeho další trestné činy – činnost v NSDAP, členství v SA, podpora nacismu konfidentstvím pro gestapo a zpravodajskou službu a především zavinění ztráty svobody více osob. To se týkalo jeho podílu na zatýkání

⁴ Zemský archiv Opava (ZAO), fond Mimořádný lidový soud (MLS) Moravská Ostrava, k. 1-160.

⁵ Tamtéž, k. 97, Ls 1032/46.

⁶ Dle zdůvodnění rozsudku „... cestou arizace převedl na sebe jako společníka židovský majetek a to továrny Fy Lemberger a bratří Neumannů, podíly Jiřího Lembergera ve výši 22 % bez náhrady a z finančních prostředků firmy uhradil svůj dluh 1,406.202 Kčs 40 hal., z čehož bylo firmě vráceno 500.000 Kčs. Kromě toho byly zaplacený z majetku firmy 3 směnky v částce 750.000 Kčs. V bilanci k 1.lednu 1943 byly budovy a stroje nadhodnoceny za účelem zvýšení jeho kapitálového účtu. Tvrzení obžalovaného, že složil 300.000 Kčs není věrohodné, neboť se tato platba nedá z knih zjistit.“ Ladek byl obviněn podle § 10, avšak na § 8 důkazy nestačily.

místeckých občanů v září roku 1939, při němž jako člen místního štábu NSDAP asistoval. Mezi zatčenými bylo i několik židů,⁷ a i když jejich jména byla na zatýkácí listině zabavené jako předmět doličný uvedena, v rozsudku nebyl nikdo z nich jmenován.⁸

Podobně technický úředník Alois Harten⁹ z Ostravy byl odsouzen ke 20 letům žaláře spíše za členství v SS a za podporu nacismu, než za správcovství několika židovských domů, v nichž za úplatu vybíral nájemné. Rozsudek tuto činnost přiřadil k podpoře nacismu: „*Svým členstvím v nacistických organizacích (SdP, NSDAP, SS, NSV, DAF) a svou činností v SS jakož i výkonem vnuceného správcovství domů po židovských příslušnících podporoval nacistické hnutí.*“¹⁰

U MLS Moravská Ostrava se vyskytly pouze 2 případy, kdy zneužití tísňe k arizaci židovského majetku tvořilo jediný bod obžaloby (§ 10); ani v jednom z nich však vůbec nedošlo k uložení trestu. Františku Plachému,¹¹ obchodnímu cestujícímu původem z Liberecka, kladla obžaloba za vinu, že od konce r. 1939 do července 1942 v Ostravě „*převzav a vykonával funkci tzv. komisařského vedoucího (Treuhändera), jednak u firmy Ornstein, jednak u firmy Engel, rozprodával zboží těchto firem pod rukou německým zákazníkům a ponechával si stržené za to peníze zneužil tísňe způsobené rasovou perzekucí, aby se obohatil na úkor majitelů zmíněných firem.*“ Soud trestný čin v plném rozsahu potvrdil a navíc zjistil, že obžalovaný byl již více než dvacetkrát trestán za podvody a krádeže, dokonce i německým soudem.¹² Tato okolnost se nakonec obrátila ve prospěch obžalovaného, neboť soud rozhodl následovně: „*...obžalovaný byl v r. 1939–1940 tzv. Treuhänderem židovského majetku, jehož konfiskaci platné čsl. právo neuznává, takže majetek zůstal dále v držení židovských občanů. Je zjištěno, že obžalovaný nejen*

⁷ Např. Ferdinand Geiringer (deportován do Polska i s manželkou), Feigel (padl v zahr. vojsku), Polak (zahynul v Osvětimi), Graf (internován jako žid), Dr. Horner (uprchl), Grünberger (zahynul v Osvětimi), Straus (zahynul v Osvětimi).

⁸ Ladek zemřel ve výkonu trestu ve Valdicích 29.4.1952.

⁹ ZAO, MLS Moravská Ostrava, k. 24, Ls 63/46. V roce 1940 si změnil české příjmení Hlaváček na Harten a vstoupil do SS ve Vítkovicích železárnách, prý kvůli uniformě, která se mu líbila (byl nevoják). Přitížilo mu však, že jeho formace SS byla na Slovensku potlačovat povstání (i když prý pouze jeden den).

¹⁰ Z pověření oberlandrátu byl správcem židovských domů v Moravské Ostravě - po Reichenthalové na Nemocniční ul. č. 5 a 15, po bratřech Goldfingerových na Hlavní ul. č. 29. Vybíral nájemné a odevzdával je na oberlandrátu, z příjmu měl 4-5% pro sebe, asi 150 K měsíčně. Odepkal si zhruba polovinu trestu, po amnestii byl 24.6.1955 předán k odsunu do Německa.

¹¹ ZAO, MLS Moravská Ostrava, k. 91, Ls 962/46.

¹² Ve zdůvodnění stíhacího návrhu se uvádí, že Plachý se v r. 1939 přihlásil u Treuhandgesellschaft A.G. ve Vídni a byl určen jako treuhänder k vedení 2 židovských obchodů s galanterním zbožím v Moravské Ostravě. Měl plat až 2500 K měsíčně. Už v r. 1940 byl vyšetřován pro zpronevěru, ale zatčen byl až v r. 1942. „V obou obchodech hospodařil obviněný stejným způsobem, totiž nechával si odnáseti zboží domů, rozprodával je pod rukou, zejména Němcům, aniž by zanášel utržené peníze do obchodních knih. Spotřebovával je zřejmě pro sebe. Na konci se jeho jednání stalo podezřelým i německým úřadům, které obviněného zatkl a stíhaly pro zločin zpronevěry ve smyslu německých zákonů.“

zpronevřoval si zboží vyrobené za okupace, nýbrž i zboží nalézající se v obchodě. [...] Obžalovaný si musel býti vědom toho, že zpronevěrou zmenšuje jmění bývalých židovských majitelů, kteří vzhledem na tlak okupace byli v tísní a bez jakékoliv ochrany. Využívaje této tísně a tím, že zpronevřoval majetek židovských majitelů, naplnil obžalovaný skutkovou podstatu dle § 10 retribučního zákona a proto bylo ho uznati vinným a odsouditi. Jelikož obžalovaný byl pro zločin zpronevěry odsouzen bývalým německým zvláštním soudem k trestu káznice v trvání 2 let, která si odpykal, bylo použito § 265 tr. ř., a jelikož tento trest je přiměřený, nebyl mu další trest na svobodě uložen. Byla však vyslovena ztráta cti na 10 let.¹³ Zneužití tísně, způsobené rasovou perzekucí, tedy paradoxně potrestal již nacistický soud.

Podnikatel Jan Waclawek¹⁴ z Frýdku byl rovněž obviněn ze zneužití tísně, neboť se stal komisařským vedoucím židovské továrny na výrobu plátna v Raškovicích. Hájil se tím, že ho o komisařskou správu požádali sami židovští majitelé továrny, aby tak zabránili jejímu převzetí konkurenční firmou Franze Kirchhofa. Dokládá to notářsky ověřeným opisem plných mocí všech tří vlastníků, kteří zmocnili německou Treuhandsgesellschaft k likvidaci své firmy. Takové prohlášení jistě mohlo být vynucené, avšak soudu byla předložena i kopie děkovního dopisu jednoho z majitelů továrny obžalovanému za to, že obžalovaný souhlasí s převzetím jejich podniku a s jeho likvidací. Na žádost soudu znalci posoudili obrat firmy a potvrdili, že Waclawkův zisk byl přiměřený, že se tedy neobohatil na úkor perzekvovaných. Protože „*spolehlivější jiné důkazy proti obžalovanému během průvodního řízení nebyly navrženy ani nevyšly najevo*“, byl obžalovaný podle § 259/2 tr. ř. od obžaloby osvobozen.

V pěti případech se obvinění související s arizací židovského majetku objevilo jen při vyšetřování a ve výslechových protokolech, ale soud je vůbec neprojednával, protože se nestalo součástí obžaloby. Např. báňský měřič Jan Budínský¹⁵ z Petřvaldu po čtyři roky vykonával za úplatu správu židovského majetku v Radvanicích, ale souzen byl za pět

¹³ Plachý popíral, že se hlásil k německé národnosti, i když to Okresní vyšetřovací komise v Liberci potvrdila a také dle svědků vystupoval vždy tak, že ho pokládali za Němce. Předložil však potvrzení z r. 1944, že on i celá jeho rodina mají protektorátní příslušnost. Zřejmě byl zbaven německého občanství po rozsudku za zpronevěru. Po válce se vydával za politického vězně a tvrdil, že byl zatčen za sabotáž. Hájil se i tím, že je údajně od r. 1921 členem komunistické strany. Byl z vazby propuštěn pro nemoc už 21.8.1946, tři měsíce po svém zatčení, a stíhán na svobodě, protože dle soudu nehrozilo nebezpečí koluze.

¹⁴ ZAO, MLS Moravská Ostrava, k. 147, Ls 299/47. Byl po otci Čech a po matce Polák, ale hned po okupaci se přihlásil jako Němec a vstoupil do NSDAP. Pracoval ve firmě, již získal arizací, už před válkou. Později musel narukovat na frontu a byl raněn. Po válce bylo ve skladu jeho firmy zabaveno zboží za více než 800 000 K a prostřednictvím MNV bylo rozděleno obchodníkům. Ke spisu je přiloženo cca 1000 stran hospodářské agendy firmy.

¹⁵ Tamtéž, k. 21, Ls 30/46. Pocházel z německé rodiny. Od prosince 1939 spravoval jako treuhänder 5 obytných budov po deportovaných židech za odměnu ve výši 4 % hrubého příjmu, asi 200 K měsíčně.

jiných trestných činů. Jeden z nich sám o sobě stačil na výrok trestu smrti (prokázané udání 2 sob, z nichž 1 následkem věznění zahynula), takže ani podíl na arizaci by už nemohl výši trestu nijak ovlivnit. Lékař Josef Sporysch¹⁶ ze Záblatí se podle trestního oznámení zmocnil vilky židovské rodiny Velemínských v Ostravě-Mariánských Horách. Poté, co rodina musela dům opustit, spáchal lékař Rudolf Velemínský sebevraždu, jeho žena uprchla do Prahy a jeho dva synové byli v říjnu 1939 deportováni do tábora v Nisku nad Sanem. Dům převzal treuhänder Pospischil, u nějž si ho vyžádal MUDr. Sporysch. Po válce se hájil tím, že dům řádně koupil na tři splátky od vystěhovaleckého fondu za 165 tisíc korun, avšak dům měl hodnotu téměř 300 tisíc, přičemž Velemínští jej byli přinuceni fondu prodat za pouhých 100 tisíc. Peníze za prodej domu ani za nájem nikdy nedostali. Rovněž zařízení domu a lékařské vybavení ordinace někam zmizely. Obvinění se však nestalo ani součástí obžaloby. Soud nakonec uznal obžalovaného vinným ze členství v SA, ale vzhledem k četným dobrozdáním Sporyschových českých pacientů upustil od uložení trestu. Německý stavitel Julius Fischer z Frýdku měl získat bývalou židovskou pilu ve Frýdlantě nad Ostravicí, ale při šetření prokázal, že ji řádně koupil až v roce 1945 od správy židovského majetku v Praze. Byl však odsouzen na 6 let vězení jako činovník NSDAP.¹⁷ Generální ředitel Vítkovických železáren ing. Karl Kuchinka získal v rámci arizace za 45 000 K dům prof. Emila Eislera na Visalajích v Beskydech a 2 činžovní domy v Ostravě. U soudu se o tom nejednalo, byl odsouzen za podporu nacismu a členství v SA na 12 let vězení.¹⁸ Hodinář Ferdinand Skotnica z Frýdku měl údajně v r. 1941 pomoci svému synovi získat klenotnictví po židu Bruno Melzerovi na Těšínské ulici. Případ se však blíže nevyšetřoval a hlavní obvinění ze členství v SS se rozpadlo po zjištění, že obžalovaný byl jen členem podpůrného příspěvkového svazu SS, u něhož nebylo členství trestné, takže byl osvobozen.¹⁹

Dalo by se očekávat, že židovská problematika bude silně zastoupena v soudních spisech **českých fašistů** (obvykle příslušníků Národní obce fašistické, Vlajky, České pracovní fronty, Gajdovy gardy, Fašistických a Svatoplukových gard), neboť jejich hnutí bylo známé svým antisemitismem už před válkou. Právě na Ostravsku a Frýdecku měli

¹⁶ Tamtéž, k. 71, Ls 732/46. Pocházel z české rodiny, ale za války se přihlásil k Němcům. Do SA vstoupil údajně jen proto, aby nepřišel o místo lékaře v Revírní bratrské pokladně.

¹⁷ Tamtéž, k. 69, Ls 704/46. Soud nepřistoupil ke zmírnění trestu podle § 16, protože Fischer jako stavitel byl „sloupem němečtví ve Frýdku a jako význačný podnikatel v dřevoprůmyslu byl nepřímou účastí na rabování našich lesů“. V březnu 1939 pomáhal organizovat vítězný pochod nacistů Frýdkem a 22 jeho dělníků podepsalo prohlášení, že je nutil k vysokým pracovním výkonům.

¹⁸ Tamtéž, k. 71, Ls 734/46. Odpykál si takřka celý trest, byl propuštěn k odsunu až 7.7.1955.

¹⁹ Tamtéž, k. 146, Ls 277/47.

čeští fašisté četné stoupence. Před soudem stanulo přes sto členů různých fašistických organizací, ale jen v 15 spisech jsou antisemitské projevy zmíněny. Tvoří sice čtvrtinu případů v námi sledovaném souboru, ale je pravděpodobné, že důslednější postup vyšetřovacích a soudních orgánů by prokázal antisemitské projevy u naprosté většiny českých fašistů. Dochované dokumenty i výpovědi svědků dokládaly podíl mnoha z nich na požárech synagog, na terorizování a vydírání židovských občanů, rozbíjení výkladních skříní židovských obchodů a bojkotu židovských obchodníků, na organizování protižidovských demonstrací, šíření rasistických letáků atp. Před soudem obvykle vysvětlovali svou účast na protižidovských akcích hájením českých národních zájmů a vlastenectvím, odporem proti kořistnictví cizího kapitálu atp. Soud až na výjimky důkazy o projevech antisemitismu ani nehledal, neboť měl pro obvinění českých fašistů dostatek jiných možností. Všeobecně však platilo, že rozsudky vynášené nad českými fašisty byly velmi přísné, zvláště ve srovnání s trestáním členství v obdobných organizacích německých nacistů. V řadě případů bylo možno odsoudit i pouhého člena fašistických organizací, neboť i když samo členství nebylo trestné, šlo je obvykle snadno označit za podporu fašismu a soudit podle téhož paragrafu.

Podle vzpomínek pamětníků byl postrachem ostravských židů zvláště velkoobchodník ovocem a zeleninou Jakub Niemczyk.²⁰ Ač stál v čele místních českých fašistů, byl původem Polák z Ustroně a o československou státní příslušnost a českou národnost se přihlásil až v roce 1931, aby mohl snáze podnikat. Proto se též začal politicky angažovat ve fašistickém hnutí a už před válkou se stal informátorem Deutsches Nachrichtenbüro, jemuž podával zprávy „o problémech souvisejících se židovskou otázkou v ČSR“. I za války pořádal na toto téma v Ostravě veřejná vystoupení, např. 18. 5. 1940 přednášku pod názvem *„Český národ a boj Říše proti světovému židovstvu a západním plutokraciím“*. Jako velitel Gajdovy gardy (Fašistických Svatoplukových gard) vydal rozkaz, aby gardisté v době obsazování Ostravy nacisty 14. března 1939 pomáhali udržovat pořádek v ulicích města, na poště, nádraží aj. Podle dobové zprávy fašistů byla tato akce zaměřena především proti prchajícím židům: *„Všude byly postaveny hlídky a tímto nasazením zabránili jsme, aby židé mohli vyvézt před vpochodováním německých oddílů peníze a zlaté předměty.“* Fašisté zabavovali nejen peníze a klenoty, ale též automobily a další majetek. Uprchlíky předávali policii. Sám Niemczyk uvedl, že asi tři dny po příchodu Němců odevzdal gestapu částku 800 tisíc

²⁰ Tamtéž, k. 56, Ls 567/46.

korun zabavenou židům a stěžoval si, že musel ze svého doplatit 19 tisíc korun, které jeho společníci mezitím rozkradli. Sotva však lze zjistit, nakolik se gardisté naloupeným židovským majetkem skutečně obohatili, zvláště když v dohodě s velitelem města generálmajorem Keinerem vykonávali tuto pořádkovou službu až do 25. března 1939. Niemczyk rovněž udal gestapu židovský původ obchodníka ovocem Gezy Rosenzweiga, aby se tak zbavil konkurence; podobně si vyřídil staré osobní účty s židovským advokátem dr. Müllerem. Ve spolupráci s německou policií pomáhal obsazovat židovské obchody v Ostravě a jmenoval 5 komisařů z řad českých fašistů, kteří však museli mít vedle sebe ještě Němce, člena NSDAP.²¹ Původní představy o lehkém nabytí židovského majetku arizací se fašistům nesplynily: *„Jinak se styk s Kreisleitungem týkal hlavně intervencí ve prospěch našich členů, kteří žádali o přidělení židovských obchodů. Výsledek mých zpravidla osobně vedených intervencí byl celkem mizivý, protože žádostem Čechů o přidělení židovských obchodů nebylo vyhověno.“* V rozsudku, jímž byl Niemczyk odsouzen k trestu odnětí svobody na doživotí, však nad zmíněnými židovskými souvislostmi zcela převážily obecné argumenty o činnosti ve fašistických organizacích a mnoha dalších udáních.²²

Úředník Vítkovických železáren Emanuel Jančar z Frýdku velel hlídkám gardistů, jež olupovaly židy během vstupu německých vojsk do Ostravy, a přiděloval jim konkrétní úkoly. Organizoval též další protižidovské akce v Ostravě a ve Frýdku a byl později významným funkcionářem Vlajky. Byl odsouzen na 15 let vězení.²³ K velitelům gardistů patřil též železniční úředník Arnošt Pořízka z Místku, ale ten svou účast na olupování židů v březnu 1939 popíral. Patřil však k tvůrcům programu Fašistických Svatoplukových gard a zavinil ztrátu svobody několika osob, takže byl odsouzen na 20 let vězení.²⁴ Ostravský drogist Karel Žáček, bývalý župní vedoucí Národní obce fašistické a vydavatel *Fašistických listů*, byl souzen až v jednom z vůbec posledních procesů na samém konci retribuční 29. prosince 1948. Byl mj. obviněn z toho, že členové jeho skupiny, kteří na hranicích mezi Michálkovicemi a Rychvaldem okrádali prchající židy, tak jednali s jeho souhlasem. Před soudem ale Žáček prokázal, že už na podzim roku 1938 z hnutí fašistů vystoupil a žádných dalších akcí se neúčastnil, takže byl osvobozen.²⁵

²¹ Šlo o obchod ovocem a zeleninou G. Rosenzweiga, Lyonský dům, Bananas, Textilie a Rix.

²² Niemczyk byl 11.8.1956 cestou milosti propuštěn do psychiatrické léčebny.

²³ ZAO, MLS Moravská Ostrava, k. 100, Ls 1056/46. Byl podmíněně propuštěn 30.5.1955.

²⁴ Tamtéž, Ls 1051/46. Byl podmíněně propuštěn 28.5.1955.

²⁵ Tamtéž, k. 159, Ls 153/48.

Je s podivem, jak málo fašistů bylo souzeno za svou účast na akci z března 1939, když podle shodných svědectví se jí zúčastnilo asi sto osob. Ostatně, soudu se nedařilo usvědčit a náležitě potrestat ani účastníky jiných fašistických akcí, např. vypalování ostravských synagog. I když je nepochybné, že tyto akce se odehrávaly v režii německých nacistů, především z místních oddílů SA, některé svědecké výpovědi zmiňovaly, že jistou souvislost s požáry synagog měl např. nákupčí Niemczykovy firmy a okresní velitel gardistů ve Slezské Ostravě Leopold Čaja,²⁶ důlní dozorce Jan Krumpoch z Moravské Ostravy²⁷ nebo vedoucí gardistické mládeže úředník Antonín Souček z Moravské Ostravy.²⁸ Nejblíže usvědčení byl jedině dělník Josef Schiessel z Moravské Ostravy, ale to nebyl český fašista, nýbrž Němec a člen SA. Svědkové Jakub Matzner a Bedřich Schwarz, v říjnu 1939 deportovaní do tábora v Nisku nad Sanem, jej viděli při požáru synagogy v Přívoze. Schiessel vše popřel a obvinění se nestalo součástí žaloby.²⁹ Za podíl na vypalování synagog tedy nebyl odsouzen ani jeden obviněný, u všech se ale našlo dost jiných důvodů k uložení přísného trestu.

I když se tresty za účast na protizidovských akcích objevovaly ve zdůvodnění rozsudku jen zřídka, jedna výjimka potvrzuje pravidlo. Šlo o provokační akci fašistů z ostravského oddílu Gajdovy gardy, kteří večer 24. ledna 1939 rozbíjeli v centru Moravské Ostravy výkladní skříně známých židovských obchodů. Česká policie uměla v podobných případech rozhodně zasáhnout a do dvou týdnů vyhotovila obsáhlý vyšetřovací spis s uvedením jmen a popisem činů 13 usvědčených výtržníků, z nichž 7 se k rozbíjení výkladů doznalo.³⁰ Dostali by se nepochybně před soud a museli by nahradit způsobenou škodu, ale příchod německých okupantů tomu zabránil. Zmíněný vyšetřovací spis však přečkal válku a usnadnil práci veřejnému žalobci, který před MLS Moravská Ostrava pohnal několik výtržníků. Šlo sice o události, které se přihodily ještě před válkou, v době druhé Česko-Slovenské republiky, ale podle znění retribučních zákonů již v době jejího „zvýšeného ohrožení“.

Paradoxně byl k nezvykle přísnému trestu odsouzen číšník Richard Weinberger, který se z mladické nerozvážnosti k naplánované akci fašistů jen náhodně přidal. Podle

²⁶ Tamtéž, Ls 1052/46. Byl odsouzen především pro udavačství na 15 let žaláře, propuštěn milostí 16.2.1954.

²⁷ Tamtéž, k. 108, Ls 1126/46. Byl odsouzen k trestu 5 let žaláře, který si odpykal.

²⁸ Tamtéž, k. 46, Ls 422/46. Byl odsouzen na 10 let žaláře a celý trest si odpykal.

²⁹ Tamtéž, k. 79, Ls 832/46. Byl odsouzen na 15 let žaláře za činnost v NSDAP, členství v SA a vyhrožování, propuštěn k odsunu 6.6.1951.

³⁰ Tamtéž, k. 33, Ls 196/46, vložena kopie vyšetřovacího spisu Policejního ředitelství Moravská Ostrava ze 6.2.1939 „Emanuel Jančar a spol.“, čj. Pr 433/2.

dobového policejního protokolu rozbil kamenem výkladní skříň velkoobchodu firmy Schön na Puchmajerově ulici a způsobil tak škodu ve výši 7600 korun. I když členem Gajdových gard vůbec nebyl a nikdy se jím nestal, neúčastnil se již žádných dalších akcí fašistů a soud mu neprokázal jinou trestnou činnost, byl souzen za „zločin veřejného násilí zlomyslným poškozením cizího majetku“ podle § 8 retr. dekretu a soud mu vyměřil trest na horní hranici sazby – 20 let žaláře. Výkon trestu měl být ukončen až 28. 2. 1966. Weinbergerova snoubenka podala několik žádostí o milost, ale všechny byly zamítnuty. Teprve koncem roku 1955 byl propuštěn z vězení a vysídlen do Německa.³¹

Tento případ je zvláštní hned z několika důvodů. Weinberger byl totiž po otci žid,^{32a} přesto se účastnil protižidovské akce. Vysvětloval to takto: „*Svůj čin jsem provedl jen proto, že jsem byl utlačován, když jsem byl zaměstnaný u židovských firem.*“ U firmy Schön, jíž se za svůj útlak pomstil kamenem, však nikdy zaměstnán nebyl. Před soudem, možná na radu obhájce, svou výpověď změnil: „*Pravda jest, že jsem svůj čin spáchal proto, abych se před event. pronásledováním jako míšenec kryl.*“ Ani tomu se nedalo dost dobře věřit, protože po matce byl Němec a už v říjnu 1939 narukoval do wehrmachtu. V roce 1943 však dezertoval, údajně po zastřelení německého důstojníka, a skrýval se až do konce války v Ostravě. Jeho obhájce u soudu žádal o předvolání svědků, kteří by mohli dosvědčit ilegální činnost obžalovaného – šlo dokonce o předsedu ostravského národního výboru Josefa Kotase a předsedu bezpečnostní komise Františka Straku; předseda senátu Dr. Augustin Prostějovský však po tajné poradě se svými soudci žádost zamítl.³³

Aniž bychom chtěli zpochybňovat soudní rozhodnutí, jeví se v tomto případě uložený trest jako nepřiměřeně vysoký. Další 3 souzení účastníci oné akce proti židovským obchodům patřili na rozdíl od Weinbergera k významným činovníkům českých fašistů a byli žalováni z mnoha dalších zločinů, přesto k nim soud byl shovívavější. Lakýrník Josef Duraj³⁴ byl odsouzen na 10 let žaláře, už zmiňovaný úředník Emanuel Jančar, po němž byl dokonce vyšetřovací spis o poškozování židovských obchodů nazván, vyvázl s 15 lety žaláře.³⁵ Jedině Oskar Miczka byl odsouzen na doživotí,

³¹ Tamtéž.

³² Tamtéž. Otec zemřel už v r. 1927. Oba rodiče příslušeli do Szczyrku v Polsku a nikdo z rodiny neměl čs. občanství, sám R. Weinberger byl z ČSR v roce 1936 vyhoštěn, ale rozhodnutí nerespektoval.

³³ Tamtéž. K soudcům z lidu v této kauze patřili Teodor Kolek, Jindřich Konopáč, Antonín Luzar a Bohumil Garda, žalobcem byl Dr. Jaroslav Přikryl, obhájcem Dr. Vladimír Bláha.

³⁴ Tamtéž, k. 68, Ls 694/46.

³⁵ Tamtéž, k. 100, Ls 1056/46.

ale ten byl též konfidentem gestapa a jeho udání zavinilo smrt jedné osoby.³⁶ U Weinbergera rozsudek naopak konstatoval, že soud neshledal žádnou přitěžující okolnost, zatímco polehčující okolností bylo plné doznání.³⁷ V rozsudku je navíc formální chyba, neboť obžalovanému klade za vinu, že čin spáchal v zájmu republiky nepřátelského hnutí „polských Gajdových Gard“, ale taková organizace nikdy neexistovala.³⁸ Marně se můžeme dohadovat, proč soud uložil tak přísný trest,³⁹ spisové materiály odpověď nedávají.

Nejpočetnější skupinu souzených trestných činů představovaly případy **udavačství**, které se něčím týkaly židů. Často souvisely s ukrytým židovským majetkem, jenž v sousedech probouzel závist vedoucí až k udání. Např. vdova Marie Vlčková z Raškovic někdy v roce 1941 náhodou spatřila, jak její soused J. Foldyna zakopává na zahradě bednu s majetkem žida inž. Kettnera, který u ní bydlel v podnájmu. Svěřila se s tím místním nacistům, Foldyna musel zakopané věci odevzdat a byl potrestán pokutou ve výši 2 tisíc korun. Udala prý svého židovského podnájemníka i za poslech cizího rozhlasu, ale místní blockleiterin hlášení dál nepostoupila, takže k postihu nedošlo. Soud Vlčkové vyměřil trest 6 let vězení, který si téměř celý odpykala.⁴⁰ Zemědělský dělník Jindřich Kurečka z Čeladné podle žaloby „...v létě roku 1939 dostavil se na četnickou stanici zavolat telefonicky gestapo a žádal toto, aby přijelo vyšetřit některé občany židovské národnosti v Nové Vsi u Frýdlantu n.O., kteří mají míti u sebe skvosty.“ Velitel stanice Vinovský soudu potvrdil, že gestapo opravdu přijelo a za asistence četníků zabavilo cenné předměty několika místním židům. Podruhé Kurečka přispěl k zatčení židů, kteří přes Morávku prchali k polské hranici. Prý sám převáděl za peníze, ale protože požadoval za převod příliš mnoho peněz, najali si židé jiného převaděče. Aby se jim

³⁶ Tamtéž, k. 80, Ls 848/46.

³⁷ Tamtéž, k. 33, Ls 196/46. Ve zdůvodnění rozsudku se uvádí: „V činu obžalovaného jest obsažena skutková podstata zločinu proti majetku podle § 8, odst. 2, lit. a/ retr. zák., čímž jest výrok o vině obžalovaného jak po objektivní tak i subjektivní stránce odůvodněn.“

³⁸ Tamtéž. Omyl vznikl patrně chybným přepisem výroku z originálního formuláře hlavní líčení, v němž rozsudek hovoří o „spolku Gajdových Gard“.

³⁹ Snad proto, že pokládal za zvlášť zavrženíhodné, že ač byl obžalovaný původem žid, účastnil se protizhídvské akce?

⁴⁰ Tamtéž, k. 5, Ls 48/45. Udání potvrdila jen blockleiterin z Raškovic Němka Meixnerová, nikdo ze 4 udaných sousedů však nebyl kvůli tomu vězněn. Obžalovaná u soudu vše popřela a označila za zaujatost svědkyně Maixnerové, která se tak chce sama chránit. Součástí trestu bylo zabavení celého majetku včetně chalupy a pole. Syn Karel Vlček proti výroku protestoval dopisem ministru spravedlnosti, v němž to označil za mstu komunistického předsedy MNV kvůli tomu, že je aktivní Sokol. Při novém výslechu v r. 1947 svědkyně Maixnerová svou výpověď potvrdila.

pomstil, ohlásil to příslušníkům gestapa, kteří židy zadrželi a zabavili jim peníze, snubní prsteny i náušnice. Byl odsouzen k 8 letům vězení.⁴¹

Udání týkající se židovského majetku někdy s sebou strhlo i neárijsce, spolu s jednou židovskou rodinou postihlo např. ostravského zlatníka Mikuláše Žáčka. Před válkou u něj pracovala jako prodavačka Helena Olmová. V roce 1936 mu sice zpronevěřila zlaté šperky, ale protože se na policii kajícně doznala a šperky vrátila, netrval na jejím potrestání. Netušil, že si tak zpečetil svůj osud. O pět let později, v říjnu 1941, sdělila Olmová svému snoubenci a pozdějšímu manželovi Františku Aschenbrennerovi, který byl úředníkem protižidovského oddělení Policejního ředitelství Moravská Ostrava, že zlatník Žáček koupil od židovského lékaře dr. Leopolda Laufera neodevzdané zlaté dámské hodinky s brilianty za 7 tisíc K a že s ním jednal i o koupi briliantových náušnic. Aschenbrenner to ohlásil nadřízeným a Laufer i Žáček byli zatčeni, stejně jako Laufrova žena Kateřina, jíž hodinky patřily, a její otec Vítězslav Willer, který jí je kdysi dávno koupil. Vyplacené peníze, hodinky i náušnice byly úředně zabaveny a všichni čtyři zatčení byli odvezeni do koncentračních táborů, kde zahynuli. Aschenbrennerová se po válce hájila tvrzením, že udáním protestovala proti svému šéfovi Žáčkovi, který jí prý činil milostné návrhy. Později to však odvolala a uváděla, že se snažila vzít udání zpátky, ale že již bylo pozdě. Dostala za ně úřední odměnu 75 marek. Její manžel tvrdil, že o případu mluvil jen před kolegy v úřadě a netušil, co to bude mít za následek. Čekal prý, že Žáček dostane pouhou pokutu za nedovolený vstup žida do obchodu. Zmiňoval se prý o tom jen proto, že Žáček byl před válkou známým fašistou, a proto mu bylo divné, že porušuje zákaz styku ze židy. Snažil se pak věc zastavit, ale už to nešlo, protože jeho nadřízený inspektor František Kocian už celou věc nahlásil dál, gestapu. Líčení před MLS bylo dvakrát odročeno a trestní spis manželů nabýval na tloušťce, jak se v něm hromadily protižidovské okupační vyhlášky a předpisy vydané v Ostravě. Soud nakonec kupodivu uznal, že obžalovaní nemohli v době činu (v říjnu 1941!) předpokládat, že jejich oznámení může způsobit smrt udaných osob, a nevynesl nejvyšší tresty, jak by se jinak dalo očekávat, nýbrž jen 10 let vězení pro Helenu Aschenbrennerovou a 15 let pro jejího manžela.⁴²

⁴¹ ZAO, MLS Moravská Ostrava, k. 105, Ls 1097/46. Podmíněně propuštěn 10.12.1952.

⁴² Tamtéž, k. 134, Ls 147/47. Ve zdůvodnění rozsudku se uvádí: „Bylo tedy zjištěno, že udání mělo za následek smrt 4 osob a že tedy jde o případ hrdelní. Přes to však soud neuznal obžalované vinnými zločinem udavačství se smrtelnými následky, a sice z následujících důvodů: Dle výpovědi svědka vrch. obv. insp. Jana Kliše nemusel případ Žáčkův přijít tak daleko, poněvadž dal se vyřídit pokutou a neb kratším vězením. V době, kdy udání se stalo, byly předpisy, podobných případů se týkající daleko mírnější a zostřeny byly teprve v době, kdy již Žáček a ostatní byli ve vazbě, čímž se stalo, že o podobné případy

Jiné udání týkající se židovského majetku nebylo potrestáno vůbec. Ostravský obchodník Robert Löwy, který byl jako žid hledán gestapem a ukrýval se u krejčího Berty v Paskově, požádal v červnu 1939 svého známého Viléma Mojžíška, aby se pokusil u filiálky České průmyslové banky v Ostravě vybrat jeho vklad ve výši 150 000 K. To už bylo zakázáno, protože židovské vklady byly úředně vázány ve prospěch Německé říše. Peníze, uložené na knížce jménem „Andulka“ a pod heslem „Amerika“, chtěl pak Löwy vyměnit na zloté a uprchnout přes Polsko do ciziny. Věděl, že Mojžíšek za úplatu už podobné transakce prováděl. Ten si na smluveném místě vyzvedl knížku a chystal se jít do banky. Zastavil se ještě na snídani v kavárně Opera, kde potkal svého známého, obchodníka Bedřicha Zátopka. Svěřil se mu se svým úkolem a požádal ho o pomoc při výměně korun na zloté. Nedlouho poté byl při vybírání vkladu v bance zatčen a po 4 roky vězněn v koncentračním táboře Mauthausen. Po válce se našla podepsaná stvrzenka, podle níž Zátopek přijal za udání 15 tisíc korun, což odpovídalo 10 % Löwyho vkladu, jenž byl zabaven pro Říši. Právě takovou odměnu dostávali konfidenti německého devizového komanda. Zátopek se dostal před soud až po skončení první etapy retribuice, v říjnu 1947, takže byl souzen Krajským soudem v Ostravě. Proti výroku dvou let žaláře se obě strany odvolaly a Nejvyšší soud případ vrátil k MLS v Ostravě, který byl mezitím znovu ustaven. MLS dalším šetřením zjistil, že pro udání kvůli pokusu o výběr peněz byl Mojžíšek vězněn jen 90 dnů a do koncentračního tábora byl poslán patrně za jiný čin, ba samotné udání mohl prý zavinit někdo jiný než Zátopek, který to popíral a tvrdil, že při výslechu na devizovém úřadě jen podepsal prázdnou stvrzenku. Protože „popírání obžalovaného nebylo lze vyvrátiti“ a zjištěné důkazy soudu nestačily „k nabytí přesvědčení o vině obžalovaného“, původní rozsudek zrušil a obžalovaného osvobodil.⁴³

Kromě případů týkajících se židovského majetku patřila k motivům udání též obvinění ze zakázaných styků se židy, z hanobení „árijské“ rasy nebo z ukrývání židů. K udání často vedly spory mezi manžely či sousedy, nebo neshody mezi domácím a podnájemníkem. V porovnání s ostatními příčinami velmi početných udavačských afér

zajímalo se gestapo. Nebyti těchto zosřených předpisů později vydaných, nebylo by došlo k tragickému konci obviněných. Vzhledem tedy k tomu, že tyto zosřující předpisy a nařízení přišly až dodatečně, což ovšem obžalovaní nemohli předpokládati, vyloučil soud v obžalobě uvedený pasus, že udání obžalovaných mělo za následek smrt Žáčkovu a ostatních a uznal je pouze vinnými zločinem udavačství, jímž zaviněna byla ztráta svobody více osob. [...] Při výměře trestu použil soud ustanovení §u 16/2 retr. zák., poněvadž zákonný trest připadal soudu příliš vysokým pro to, že udání obžalovaných týkalo se zcela nepatrného přestupku, který pro postižené nemohl mít dle tehdejších předpisů vážnějších následků a že jedině dodatečné zosření předpisů, které nemohli obžalovaní předpokládati mělo za následek tragické ukončení případu." Aschenbrennerová byla podmíněně propuštěna 18.3.1953, její manžel 26.4.1955.

⁴³ Tamtéž, k. 152, Ls 76/48.

však židovské souvislosti nijak výrazně nevynikaly, z většiny obvinění byli obžalovaní navíc obvykle osvobozeni, neboť jim je nebylo možno spolehlivě prokázat. Např. Kristina Bečková z Místku udala v srpnu 1944 svého manžela, že obchoduje s židy, dostal od nich přibory a látky a doma uschoval jejich peníze (25 000 K). Gestapo věc údajně prošetřilo a zase odložilo po zjištění, že se jedná o nepodložené udání ze zášti. Podobně se zachoval i poválečný soud, který konstatoval, že „jde toliko o mimořádně hluboký rozvrat manželského života“, a obžalovanou osvobodil.⁴⁴ Adolfina Heinová z Ostravy měla udat sousedku Anežku Zielinskou za to, že žije s židem Jakubem Chaimovičem z Volového, který byl později deportován. U soudu přiznala, že sousedku udala jen kvůli pašování lihu a pro podezření z krádeže. Protože udání se kromě výslechu obešlo bez následků a ve výpovědích svědků byly rozpory, soud obžalovanou zprostil žaloby.⁴⁵ Stejně dopadlo obvinění stolaře Maxmiliána Ševčíka z Českého Těšína, který měl v září 1939 udat místního židovského řezníka Maxe Weinaera. Soud konstatoval, že „je více než pravděpodobné, že Weiner byl zatčen po příchodu Němců pro svůj židovský původ“, a pro nedostatek důkazů Ševčíka osvobodil.⁴⁶ Technický úředník inž. Walter Zinnecker z Pudlova bydlel v podnájmu u židovského obchodníka Ladislava Broma, kterého v roce 1941 i s manželkou Boženou udal z protiněmeckého smýšlení, čímž způsobil jejich věznění. Před soudem udání popřel a tvrdil, že pouze hájil zájmy německých nájemníků, které Brom omezoval v užívání bytu. Soud jej z tohoto bodu žaloby pro nedostatek důkazů osvobodil, ale pro činnost v NSDAP mu vyměřil trest 2 let vězení.⁴⁷

Některá udání židů však měla tragické následky a tomu odpovídaly i vynesené tresty. Není jistě náhodou, že několik takových udání vzešlo od českých fašistů. Ve společném procesu byli souzeni vedoucí činovníci Národní obce fašistické a Protižidovské ligy v Ostravě bývalý holič Karel Koždoň a redaktor Arijského boje Josef Sumara. Společně totiž vydírali hostinského Augustina Vlčka za to, že jeho židovská manželka Kamila Vlčková přes zákaz vstupuje do hostince a někdy obsluhuje hosty; za mlčení žádali peníze. Přesto o Vlčkové dál psali články do Arijského boje, v nichž ji osočovali, že nedbá na hygienu v hospodě, nenosí hvězdu, chodí ven po zákazu vycházení, šmelí s lihovinami. Nakonec byla Vlčková deportována do tábora u Brna a

⁴⁴ Tamtéž, k. 108, Ls 1129/46. V odůvodnění rozsudku se ohledně tvrzení J. Bečky, že byl v r. 1944 vyšetřován gestapem pro obchodní styky se židy, uvádí: „...soud nepovažuje tuto výpověď za věrohodnou a přesvědčující, ježto na podzim 1944, jak notoricky jest známo, již nikde na zdejším území nebylo židů, s nimiž by vůbec někdo mohl udržovati obchodní styky...“

⁴⁵ Tamtéž, k. 98, Ls 1013/46.

⁴⁶ Tamtéž, k. 155, Ls 105/48.

⁴⁷ Tamtéž, k. 144, Ls 262/47.

v říjnu 1942 zemřela v Osvětimi. Koždoň potom šikanoval i její dceru, dle nacistických zákonů míšenku Alici Mutinovou. Vyhržoval Josefu Součkovi, že pokud nevystěhuje ze svého domu židy, udá jej jako židomilce. Napsal do Arijského boje řadu podobných denunciací, např. na židovku Alžbětu Sedlíkovou. Za prokázané udání s následkem smrti jen neminul nejpřísnější trest, jeho kolega Sumara vyvázl s doživotním trestem.⁴⁸ Cukrář Karel Robek z Pražma nebyl činovníkem, ale jen prostým členem fašistických organizací, takže mohl být souzen jen za udavačství (i když jej někteří svědkové viděli, jak v řadách Gajdovy gardy zabavuje židům na ostravském nádraží v noci na 15. března 1939 peníze a byl prý viděn i u požáru synagogy). Měl udat četníkům v Raškovicích, že židovka Kettnerová nenosí na šatech židovskou hvězdu a že v obchodě J. Stokláskové u kostela v Pražmě kupovala zakázanou zeleninu. I když udání nezpůsobilo přímý postih udaných osob (Kettnerová byla deportována až spolu s ostatními židy z Raškovic), byl odsouzen na 10 let žaláře. Za necelé tři měsíce však z výkonu trestu uprchl a zmizel.⁴⁹

Část udání byla spojena s ilegálními přechody hranic z protektorátu do Polska v prvních měsících okupace, kdy se četní židé i za cenu vysokých úplatků snažili dostat do ciziny, aby unikli rostoucí perzekuci. Obvykle s sebou nesli peníze či cennosti, což pro nečestné převaděče skýtalo příležitost k vydírání, jak jsme se o tom zmínili už v případě Jindřicha Kurečky. Podobný případ byl odhalen četnictvem už v dubnu 1939. Dělník Josef Skokan z Dolních Domaslovic si od žida Ladislava Szikly nechal zaplatit za ilegální přepravu do Polska 1500 K, ale v blízkosti celnice ve Vojkovicích jej vysadil z auta a ujel. Szikla byl zadržen a vrácen do protektorátu, ale vylíčil svůj příběh četníkům v Dobré, kteří u Skokana našli a zabavili zmíněné peníze, jež předali Okresnímu soudu ve Frýdku jako předmět doličný. Četnický protokol několikrát opakoval, že šlo o „využití bezprostředně hrozící tísně“, poněvadž Skokan *„za tak nepatrný úkon žádal přemrštěný honorář, o jehož výplatě vzhledem k postavení Szikly nepochyboval. [...] Skokan dopustil se činu z pohnutek nízkých a nečestných a ze ziskuchtivosti“*. Trestní řízení v této však zřejmě nebylo zahájeno, neboť dobový protokol uvádí: *„Velitel grenz policie v Dobré jménem Krüger prohlásil vrch. strážm. Aloisi Bezroukovi [velitel četn. stanice v Dobré], že Skokan pracuje s ř. n. [říšskoněmeckou] policií jako konfident, resp. jako informátor pokud se týče prchajících nearijců do ciziny a proto prosí, aby Skokan nebyl pro tento čin brán k zodpovědnosti, jelikož by ho tato okolnost odradila od dalšího konfidentství“*. Příklad nebyl

⁴⁸ Tamtéž, k. 139, Ls 187/47. Koždoň byl popraven 24.4.1947, Sumara byl podmíněčně propuštěn 5.8.1955.

⁴⁹ Tamtéž, k. 68, Ls 692/46.

zahrnut ani do rozsudku poválečného soudu, který obžalovaného odsoudil jen za prokázané pozdější udání na 5 let žaláře.⁵⁰

Nejvýraznější podobný případ se týkal autodopravce Leopolda Laskovského z Dobré, který podle obžaloby „způsobil ztrátu svobody většího počtu obyvatel republiky a to asi 150 osob židovského vyznání [...] tím, že je vydával přímo do rukou gestapa, když ho tyto osoby zjednaly, aby je dovezl k polské hranici“. Sliboval židům, že je za vysokou odměnu převezme přes hranici, ale ve skutečnosti je vozil rovnou do dvora Lichtensternovy továrny v Dobré, kde byl štáb německé pohraniční policie. Dosvědčilo to několik místních občanů i zatčení příslušníci gestapa. Vyhnul se udělení nejvyššího trestu jedině tím, že zemřel ještě před přelíčením.⁵¹ Dělník Ferdinand Šilbach z Frýdku udal svého domácího Macháče za to, že převáděl židy přes hranice a fotografoval opevnění, jež na hranicích Němci budovali proti Polsku. Macháč byl zatčen a vyslýchán. Šilbach obvinění popřel, ale našla se zmínka o udání ve spisech brněnského gestapa, takže byl odsouzen na 14 let vězení.⁵² Horník Jindřich Ponča ze Slezské Ostravy měl podle 4 svědků udat neznámého žida, protože mu prý za přechod hranice málo zaplatil. Přivedl z Dobré finanční stráž a ta uprchlíka výstřelem zastavila a zadržela. Ponča se hájil, že německé strážníky potkal jen náhodou a když se ho vyptávali, s kým to šel, tak jim prozradil, že ten člověk šel k hranici. Vydali se za ním a zatkli ho. Neprokázalo se, že by Ponča sám strážníky přivolal, ale nepochybně je uvedl na stopu uprchlíka. Byl tedy shledán vinným, ale soud upustil od jeho potrestání, neboť zjistil, „že obžalovaný převáděl osoby, které se chtěly odebrati do Polska, přes hranice ve vícero případech“.⁵³

Obvinění z protižidovských výroků se objevilo jen ve fázi vyšetřování, součástí žaloby a tudíž ani rozsudku se nestávalo. Např. soudní kancelista Bohumil Valkoun z Frýdku, významný činovník fašistických gard, se v telefonickém rozhovoru s předsedou židovské obce ve Frýdku dr. Steinerem asi v roce 1942 choval zpupně a urážel židy. Dr. Steiner si na něj úředně stěžoval, o čemž se dochoval záznam, ale v žalobě o tom není zmínky. Valkoun byl nejen činovníkem fašistů, ale i důvěrníkem gestapa, což k jeho odsouzení zřejmě stačilo. Byl odsouzen na 7 let vězení, ale v obnoveném řízení v roce 1948 mu byl trest snížen na 2 roky.⁵⁴ Hostinský Josef Zielina z Oldřichovic měl někdy za

⁵⁰ Tamtéž, k. 58, Ls 590/46. Propuštěn z vězení 7.10.1950.

⁵¹ Tamtéž, k. 89, Ls 938/46.

⁵² Tamtéž, k. 150, Ls 26/48. Propuštěn po amnestii 27.2.1954.

⁵³ Tamtéž, k. 125, Ls 75/47.

⁵⁴ Tamtéž, k. 157, Ls 128/48. První řízení skončilo výrokem 16.4.1947, druhé 29.9.1948. Propuštěn podmíněčně 17.12.1948.

války podle tří svědků pronést po jejich příchodu do hospody výrok, že pro Poláky a židy žádné lihoviny nemá. Hájil se tím, že pokud to řekl, bylo to v žertu, protože dotyčné dobře znal a stejně jim hned pivo i lihoviny nalil. U soudu se to vůbec neprojednávalo, Zielina byl zbaven dalších obvinění z udání a výkonu funkce v NSDAP, takže s použitím § 16 za prokázanou podporu vězněných osob byl odsouzen jen na 2 roky vězení za podporu nacismu přijetím německé volkslisty a výkonem funkce pomocníka blockleitra, tzv. blockhelfra.⁵⁵

Případ kancelářského zřízence Pavla Wiewiorky z Frýdku se týkal mj. také proneseného výroku, ale tentokrát spíš výroku na obranu židů. Byl místním činovníkem českých fašistů a někdy na jaře r. 1942, když se ve Frýdku i v Místku konala velká protižidovská výstava, procházel parkem poblíž budovy státních lesů, kde dělníci kopali nějaký příkop. Byl tam i stavitel Josef Šťastný a Wiewiorka se ho zeptal, co to tam kopou. Šťastný ho znal jako aktivního fašistu, proto mu schválně odpověděl, že kopou jámu, do které pak naházejí všechny ty obrázky z protižidovské výstavy. Wiewiorka se urazil (po válce tvrdil že proto, že s výstavou neměli fašisté nic společného, nýbrž ji organizovalo Národní souručenství) a postěžoval si redaktorovi Arijského boje Sumarovi (o němž jsme se již zmínili), který zveřejnil ostrý výpad proti Šťastnému zakončený slovy: *„Radíme tomuto židomilci, aby zalezl raději někde do ústraní, než by se mohlo státi, že by byl po zásluze odměněn Davidovou hvězdou a poslán ze Židy do Ghetta jako šerif. Ředitelství protektorátních statků upozorňujeme na tohoto úředníka a jeho Židomilství, a jsme jisti, že budou vyvozeny důsledky.“*⁵⁶ Případ pak šetřila policie a začaly se o něj zajímat též lesnické úřady v Praze, takže Šťastnému hrozily mimořádné komplikace. Aby jim předešel, raději se domluvil s Wiewiorkou i Sumarou o odškodném, za které mu dali potvrzení, že šlo vlastně o nedorozumění. Původně požadované částky se mu podařilo srazit na polovinu, takže nakonec zaplatil 200 K pro redakci Arijského boje a 100 K pro Německý červený kříž. Navíc musel ještě zveřejnit prohlášení, že se inkriminovaného výroku nedopustil, jen ho zopakoval po neznámé osobě, která šla náhodně okolo a ptala

⁵⁵ Tamtéž, k. 62, Ls 632/46. Propuštěn z vězení podmíněčně 25.8.1947. Součástí trestu byla ztráta občanské cti na 10 let. Když v září 1954 požádal o zrušení této části trestu s poukazem na dobrý pracovní posudek ze závodu i politickou aktivitu manželky v KSČ už od 25.1.1948, MNV Třinec žádost nedoporučil, protože „za okupace přihlásil se k německé národnosti a přísluhoval nacistům kterýmžto svým chováním vzbudil u občanstva veřejné pohoršení, a nyní se straní veřejného života“. Naopak ONV Český Těšín „přes záporné stanovisko MNV Třinec“ žádost doporučil s odůvodněním: „Odsunem Němců byla otázka Němců v ČSR definitivně vyřešena. Své provinění si Zielina odpykal a strohé trvání na všech důsledcích trestného činu zejména v oboru občanských práv by dle našeho názoru vedlo k zatrpklosti vůči našemu řádu.“ Lidový soud trestní v Ostravě 19.11.1954 žádost o milost přesto zamítl.

⁵⁶ *Židomilci ve Frýdku provokují*. Arijský boj, r. III, č. 16, 25. 4. 1942.

se ho, zda se tam bude zakopávat ta protižidovská výstava. I když tímto „haškovským“ trikem vyklouzl z nejhoršího, musel to ještě potvrdit jasným dodatkem: „*Neměl jsem nejmenšího úmyslu, abych jako Arije zaujímal nějaké stanovisko pro Židy, naopak jsem odpůrcem všeho židovského a sám jsem se výstavy zúčastnil.*“ To možná přispělo k rozhodnutí poválečného soudu, aby z tohoto bodu obžaloby Wiewiorku dle § 259/2 tr. ř. osvobodil, takže byl odsouzen jen za svou činnost ve fašistickém hnutí na 5 let vězení.⁵⁷

Ač se to zdá poněkud divné, případy týrání a bití židů se v rozsudcích ostravského MLS až na jednu výjimku⁵⁸ neobjevily, i když během trestního řízení se některé z nich šetřily a projednávaly.⁵⁹ Obvykle totiž chyběli nejen postižení, ale i přímí svědci. Soudní spisy příslušníků ostravského gestapa skýtají značné množství informací např. o protižidovských zatýkacích akcích v Beskydech,⁶⁰ nebo o rozsáhlé korupční aféře, jež souvisela s rozkrádáním židovského zlata shromážděného v souvislosti se židovskými transporty do Niska nad Sanem a vedla k odvolání a potrestání vedoucího ostravské služebny gestapa Gerharda Wagnera.⁶¹ Nic z těchto souvislostí však rozsudky retribučního soudu neprochází. Informace shromážděné v podrobných výpovědích však mohou např. značně prohloubit naše znalosti o poměrech v ostravské židovské obci v prvních letech okupace.

Nakonec si aspoň stručně povšimneme soudních případů, v nichž se nějak promítala pomoc poskytnutá židům v době okupace. Jistě nepřekvapí, že si na takovou pomoc vzpomněli i někteří přední nacisté či fašisté, ale v rozsahu jejich zločinů byla obvykle zanedbatelnou položkou, takže nemohla zvrátit ortel soudu. Např. jeden z vedoucích úředníků ostravského gestapa Vilém Böcker uváděl, že právě jeho zásluhou bylo odhaleno a zastaveno rozkrádání židovského majetku na ostravském gestapu.

⁵⁷ ZAO, MLS Moravská Ostrava, k. 125, Ls 77/47. Podmínečně propuštěn 14.10.1948.

⁵⁸ Tamtéž, k. 13, Ls 123/45. Příslušník ostravského gestapa Vilém Kampf spolu s řidičem Eilersem zastřelili v dubnu 1945 v lese poblíž pobočky gestapa na Bílé 2 židovské vězně uprchlé z transportu z Osvětimi, Arona Friebeho z Maďarska a Neugeborna z Prahy, který se skrýval s pomocí příslušníků ilegální skautské skupiny V. Čermáka na Ostravsku. Kampf byl popraven 14.3.1946, Eilers nebyl zatčen ani souzen, protože včas uprchl.

⁵⁹ Např. svědectví strojnůdce Eligia Chlebka o bití židovských vězňů na železniční stanici Hrušov v roce 1943. Tamtéž, k.112, Ls 1167/46.

⁶⁰ Např. svědectví židovského krejčího Ferdinanda Šnicera potvrzené jeho manželkou o zatýkání a bití židů skrývajících se v Čeladné, jehož se zúčastnil příslušník gestapa František Trzeciak. Vyšetřovatel navrhol zahrnout tento bod do Trzeciakovy obžaloby, ale žalobce tak neučinil. Tamtéž, k. 80, Ls 843/46; úředník protektorátní policie František Březina byl za války přidělen k protižidovskému oddělení, byl řízen přímo ředitelem Merlerem a jezdil počátkem okupace na motocyklu kontrolovat útulny v Beskydech, zda se tam nezdržují židé. Tamtéž, k. 158, Ls 178/47; na zatýkání židů se výrazně podíleli úředníci ostravského gestapa Antonín Leopold Steindorf, viz tamtéž, k. 143, Ls 234/47, nebo Vilém Böcker, viz tamtéž, k. 123, Ls 60/47 aj.

⁶¹ Tamtéž, k. 123, Ls 60/47; k. 133, Ls 132/47; k.143, Ls 234/47.

Neohlásil prý též některá židovská udání a v roce 1943 byl údajně obviněn, že z titulu své funkce poskytuje židům různé úlevy.⁶² Byl prý za to odsouzen ke 3 týdnům vězení a přeložen na RSHA do Berlína se zákazem postupu a pobytu v Ostravě. I kdyby to vše bylo pravda, sotva jej to mohlo zachránit před oprátkou, neboť žaloba mu přičítala podíl na zatčení 3500 odbojářů, z nichž asi 500 bylo popraveno či umučeno.⁶³ Již zmiňovaný ředitel Vítkovických železáren inž. Kuchinka si vzpomněl, že zařídil na úřadech, aby jeho obchodní ředitel Dr. Julius Spitzer nebyl jako žid deportován, a nacisté mu prý dokonce vytýkali, že „nepracoval v zájmu Říše, nýbrž v zájmu židovských majitelů závodu“, což prý bylo příčinou jeho penzionování v roce 1944.⁶⁴ Soud to však nevzal v úvahu, podobně jako obhajobu Waltraut Vorsterové z Ostravy, manželky majora bezpečnostní policie a konfidentky abwehru a SD, jíž prý nacisté činili potíže kvůli tomu, že před válkou pracovala u židovského právníka a s dalším měla vážnou známost.⁶⁵ Ani již zmíněnému českému fašistovi Arnoštu Pořízkovi nepomohlo tvrzení, že zachránil před deportací dítě své nevlastní dcery Drahomíry Kanů, provdané za žida PhMr. Rapaporta.⁶⁶

Lze však nalézt několik příkladů, kdy pomoc poskytnutá židům ovlivnila výši předpokládaného trestu ve prospěch obžalovaného. Například zámečník Otto Pilař z Ostravy mohl za členství v organizaci nacistických řidičů NSKK očekávat trest ve výši 5 let žaláře, avšak byl mu vyměřen jen ve výši 6 měsíců. U soudu se prokázalo, že se nechal jmenovat do správy židovského majetku Eduarda Kolína, kterého pak ukrýval a živil.⁶⁷ Jinému členu NSKK, zámečníkovi Ferdinandu Hejnému z Ostravy, byl trest 5 let žaláře snížen na polovinu poté, co se soud dověděl o tom, že převedl přes hranice několik židů, včetně ostravského rabína Bleicha. Při přelíčení na to vůbec nepřišla řeč, oznámil to až později židovský důstojník ze Svobodovy armády.⁶⁸ Další činovník nacistických organizací Ladislav Krumnikl z Ostravy pomáhal za okupace židovské rodině Heřmana Borgera, takže mu byl trest snížen na jeden rok odnětí svobody, který už v době přelíčení měl odpykán vazbou.⁶⁹

Mimořádně tragické byly osudy smíšených rodin či tzv. polovičnických židů. Mnozí z nich se snažili zachránit sebe a své rodiny tím, že se dali do služeb nacistů. Například

⁶² Jednalo se o židy Borgovou, Kreidovou, Gartnerovou, Jenny Knoblochovou, Ericha Krammera, Volného. Tamtéž, k. 123, Ls 60/47.

⁶³ Tamtéž. Böcker byl popraven 29.4.1947.

⁶⁴ Tamtéž, k. 71, Ls 734/46.

⁶⁵ Tamtéž, k. 87, Ls 922/46. Byla odsouzena na 12 let vězení, podmíněčně propuštěna 23.9.1954.

⁶⁶ Tamtéž, k. 100, Ls 1051/46.

⁶⁷ Tamtéž, k. 117, Ls 1234/46. Propuštěn po odpykání celého trestu 11.7.1947.

⁶⁸ Tamtéž, k. 9, Ls 87/45. Propuštěn amnestií 15.1.1948.

⁶⁹ Tamtéž, k. 142, Ls 233/47. Propuštěn v den přelíčení 19.4.1947.

obchodní příručí Arnošt Lanzer byl se svou židovskou matkou v září 1939 nacisty vyhnán do poraženého Polska a už před tím byl ve vazbě za ukrývání židovského zlata. Později se vrátil a aby zachránil matku před deportací, stal konfidentem gestapa. Když v r. 1944 přišel výnos, že židé a položidé nemají být nadále užíváni jako konfidenti, měl být deportován do koncentračního tábora, ale na přímluvu známých z gestapa se zachránil stejně jako jeho matka. I když jeho udavačská činnost byla dosti sporná, vynesl nad ním poválečný soud rozsudek trestu smrti.⁷⁰ Rovněž jiný žid po matce fotograf Arnošt Helbling z Fryštátu se stal konfidentem gestapa, aby svou matku zachránil. Zpočátku se mu dařilo její život vykupovat podplácením komisaře Böckera, ale stejně se nakonec dostala do Terezína a skončila v Osvětimi. On sám byl vězněn v táboře pro míšence v pražském Hagiboru. Byl odsouzen k trestu 10 let žaláře.⁷¹ Obchodník Jaroslav Činčala z Ostravy měl také židovskou matku a přihlásil se k německé příslušnosti, aby ochránil rodinu. V prosinci 1939 narukoval, ale záhy byl z armády propuštěn, protože nemohl prokázat arijský původ. Přesto se v dubnu 1940 stal komisařským správcem židovského železářství ve Veselí na Moravě, odkud byl opět propuštěn pro nearijský původ. V říjnu 1942 mu Majetkový úřad v Praze přidělil místo správce koloniálního velkoobchodu ve Valašských Kloboukách. Na to, že je položid, se přišlo až za dva roky, v červenci 1944, ale protože určený německý nástupce Josef Esser z Brna se už nedostavil, zůstal Činčala ve firmě až do konce války. Těžko říci, jak dokázal žid přežít válku ve funkci arizátora, ale úřední doklady to potvrzují. Zřejmě k tomu byla nutná spolupráce s nacisty, za kterou dostal trest 15 let vězení. Soud mu nepřiznal ani zmírnění trestu podle § 16, i když měl k dispozici důkazy o Činčalově podpoře vězněných židů a úschově jejich majetku po dobu války.⁷² Úředník Vítkovických železáren ing. Erich Augst byl sice členem NSKK, ale pro židovský původ své ženy byl z organizace vyloučen. Aby zachránili děti, dali se spolu rozvést. Jezdil pak tajně za manželkou do Prahy a podporoval ji, ale nakonec stejně zahynula v Terezíně. Soudem byl osvobozen.⁷³

Spisová agenda týkající se židů je ve srovnání s celkovým úhrnem soudních spisů nepatrná, sotva tedy může být solidní základnou pro statistické závěry. Přesto se pokusíme aspoň naznačit vztahy mezi jednotlivými skupinami zločinů, jež prošly sítím vyšetřování a dostaly se až k veřejnému žalobci, který zvažoval jejich zařazení do

⁷⁰ Tamtéž, k. 97, Ls 1030/46. Popraven 25.11.1946.

⁷¹ Tamtéž, k. 84, Ls 884/46. Propuštěn podmíněčně 3.6.1953.

⁷² Tamtéž, k. 48, Ls 449/46. Propuštěn amnestií 26.10.1955.

⁷³ Tamtéž, k. 149, Ls 318/47.

materiálů trestního řízení před MLS. Ve spisech oněch 60 osob lze najít jak nejrůznější projevy antisemitismu, tak i svědectví o pomoci židům, jež mnohdy zmírňovalo soudní výrok. U řady osob se prolínalo více motivů, takže šlo napočítat celkem 90 židovských souvislostí, z toho 76 motivů (84 %) se týkalo projevů antisemitismu a 14 motivů (16 %) se týkalo projevů pomoci židům. Mezi zločiny proti židům byla nejpočetnější skupina udání nejrůznějšího druhu, tvořilo ji 32 případů (42,1 %), z toho 23 případů se týkalo udání židů, 9 případů udání Čechů kvůli jejich pomoci židům. Struktura motivů udání byla neobyčejně pestrá, k častějším patřilo udání za ukrývání židovského majetku, za zatajený židovský původ, za nenošení hvězdy. Další skupiny tvořily násilné činy proti židovskému majetku, páchané zvláště českými fašisty, bylo jich celkem 17 (24,4 %). Patřilo sem rozbíjení židovských obchodů, vypalování synagog a násilné zabavování židovského majetku. Třetí skupina se týkala arizace židovského majetku a obnášela 12 případů (15,8 %). Čtvrtou skupinu tvořily násilné činy proti židům, obvykle spojené se zatýkáním a bitím, ale pouze s jedním případem doložené vraždy; bylo jich 8 (10,5 %). Poslední skupina se týkala rasové a antisemitské propagandy, obvykle v protižidovském tisku, tvořilo ji 7 případů (9,2 %). V celkem 14 případech pomoci židům převažovala pomoc při ukrytí majetku a při ukrytí osob před deportací (po 4 případech, po 28 %), ostatní motivy byly různorodé (pomoc při přechodu hranic, podpora židů potravinami či penězi, neoznámení porušení protižidovských předpisů aj.). Podle národnosti patřilo oněch 60 souzených osob z poloviny k Čechům (30) a z poloviny k Němcům (30), ale mezi Němce jsou započtení i ti, kteří se k nim přihlásili až za války (3 Češi, 2 Slováci a 1 Polák); mezi souzenými byli i 4 židé, ale 3 z nich se hlásili k německé a 1 k české národnosti.

Obraz zločinů páchaných proti židům za okupace a po válce souzených před MLS je bohužel hodně torzovitý, přece však dává jistou možnost zahlédnout ony národní podoby antisemitismu, jež tak tragicky poznamenaly osudy českých židů.